

POLITIKAI IR ISTORIJOS VIZIJOS*

Politikos mokslas turi savarankiškumo problemų. Jį sudaro ne vienas, bet daugelis skirtingų mokslų, rodančių savo išskirtines pretenzijas. Dabartinis politikos mokslas – tai pirmiausia politikos sociologija. Tačiau sociologija nėra vienintelė galima politikos mokslo raidos perspektyva. Šalia sociologų politiką tyrinėja filosofai, istorikai, filologai, teisininkai, psichologai, ekonomistai, menotyrininkai ir kitų disciplinų atstovai. Nepaisant pliuralistinio politikos mokslo pobūdžio, sociologai šiuo metu yra suvokiami kaip pagrindiniai politikos mokslo atstovai. Istorikai žino, kad, apsiribodami kiekybine analize, sociologai negali pamatyti unikalios istorinių faktų tikrovės.

Raimundo Lopatos knyga „Politikai ir istorija“ – tai bandymas parodyti neišnaudotas istorijos mokslo galimybes tirti dabarties politinio gyvenimo įvykius. Lietuvos istorikai yra bene tvirčiausias humanitarų padalinys. Tačiau politikos mokslų specialistai nuvertina jų gebėjimą pasakyti ką nors reikšmingo apie dabarties politiką. Po kelių dešimtmečių paaiškės, kiek pagrįstas toks jų nusistatymas. Po dešimties ar dvidešimties metų taps aišku, ar, rašydami šių dienų politinę istoriją, istorikai naudosis politikos sociologų tyrinėjimais. Gali būti, kad jie atsainiai žiūrės į tuos tyrinėjimus.

* Lopata, Raimundas, *Politikai ir istorija. Algirdo Brazausko ir Vytauto Landsbergio istorijos sampratos. Politicians and History. Conceptions of history by Algirdas Brazauskas and Vytautas Landsbergis*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, 143 p.

R. Lopata pasirinko analizės būdą, leidžiantį istorikams pasakyti kai ką reikšmingo apie dabartinę politiką. Istorija niekada nėra vien tik praeitis, bet pasirodo ir kaip svarbi dabarties politinių diskusijų dalis. Autoriaus žodžiais, politikams „prireikia istorinių atsparų (argumentų) pagrįsti sprendimus, kuriais perskirstoma politinė galia, įtaka ir interesai, o istorija naudojama ir kaip politinės *mobilizacijos* priemonė rėmėjų bazei sukurti“ (8 p.). Dabartinė politika nėra vien tik ekonominių, socialinių, kultūrinių ir geopolitinių priežasčių padarinys. Ją sąlygoja požiūris į istoriją. Mokslininkai žino, kad istoriniai faktai prabyla tik tada, kai juos pakviečia istorikas. R. Lopatai pavyko prakalbinti A. Brazausko ir V. Landsbergio tekstus. Rašydamas apie savo amžininkus, jis išvengė didesnės savavališkos interpretacijos.

Pirmoji R. Lopatos knygos išnaša sako, kad darbas parašytas dėl „nuolatinio“ šios recenzijos autoriaus „spaudimo“. Tai dalinė tiesa. Tačiau joks spaudimas nebūtų padėjęs, jeigu R. Lopata ilgą laiką nebūtų domėjęsis istorijos ir politikos santykiais. Spaudimo reikėjo tik tam, kad domėjimasis virstų konkrečiais rezultatais. R. Lopatos darbų suvokimą šiuo metu apsunkina jo politinis įvaizdis. Mes neseniai parašėme bendrą straipsnį „Valstybininkas: pretenzija į sąvokos analizę“ („Politologija“, Nr. 4). Kai kurie skaitytojai jo recenzijas pradėjo rašyti vos tik pamatę R. Lopatos pavardę, net neskaite paties teksto. Jie nesugebėjo atskirti asmenybės įvaizdžio ir jos dėstomų teiginių. Kad taip neatsitiktų ir šįkart, iškart norisi pasakyti, kad savo mokslinės karjeros pradžioje R. Lopata buvo traktuojamas kaip perspektyvus istorikas. Šis argumentas nėra noras apsaugoti nuo galimos kritikos. Tiesiog būtina priminti, kad *argumentum ad hominem* turi likti už mokslinės diskusijos ribų.

Man teko stebėti R. Lopatos knygos rašymo procesą. Būtų nesąžininga vaizduoti objektyvų recenzijos autorių. Prieš savo valią teko suaugti su šios knygos tekstu. Mano kaip recenzento pastabos knygos autoriui buvo išsakytos daugybe kitų progų, knygos rašymo metu. Į kai kurias jų knygos autorius atsižvelgė, kai kurios buvo užmirštos. Prisipažinsiu, kad netikėjau šio tyrimo sėkme. Tokiam tyrimui reikia

didelės intelektualinės vaizduotės ir geros metodologinės refleksijos. Mums gali patikti Michelio Foucault ar Pierre'o Rosanvallonio stiliaus studijos, bet vos tik mes šių autorių idėjas pabandome pritaikyti Lietuvos istorijos medžiagai, išeina įprastiniai istorikų straipsniai, paremti daugybe faktų ir keliomis nesudėtingomis išvadomis. Ilgą laiką atrodė, kad R. Lopatos tyrimas baigsis standartine istorijos mokslo studija. Dabar galima pasakyti, kad pasiekta kažkas daugiau. Nenoriu ginčytis dėl knygoje pateiktų A. Brazausko ir V. Landsbergio pažiūrų interpretacijos (tegu tu užsiima istorikai). Atskiro dėmesio vertas pats knygos sumanymas.

Ką R. Lopata norėjo įrodyti? Kokiomis prielaidomis jis vadovavosi? Tik supratęs knygos idėją, galima vertinti jos įgyvendinimo pranašumas ir trūkumus. R. Lopata rėmėsi įsitikinimu, kad apie politiką galima kalbėti tyrinėjant iš pirmo žvilgsnio visiškai nepolitinius reiškinius. Humanitarinių mokslų atstovai jau seniai moka politiką analizuoti nagrinėdami nepolitinius reiškinius – meno kūrinius, architektūrą, butų interjerus ar sporto įvykius. R. Lopata priklauso šiai „politikos *alibi*“ (įtariamasis nusikaltimo metu buvo kažkur kitur) tyrinėtojų grupei. Jis renkasi kažką panašaus į Sigmundo Freudo psichoanalitinio tyrimo strategiją. Knygoje nagrinėjami autoriai kalba apie Lietuvos istoriją, o R. Lopata bando apčiuopti jų pasakojimą apie kultūrą ir politiką.

Autorius remiasi keliomis pagrindinėmis prielaidomis: 1) politikai negali išvengti samprotavimų apie istoriją, 2) istorija gali būti nagrinėjama per žymių žmonių biografijas, 3) išanalizavus politikų samprotavimus apie istoriją, galima daug ką pasakyti apie jų politines pažiūras, 4) priežastingumo paieškos istorijoje neįmanomos be vertybių. R. Lopata sukūrė A. Brazausko ir V. Landsbergio istorinių pažiūrų tipologiją. Jis nustatė šių dviejų politikų istorines pažiūras apibūdinančius tipologinius vienetus – realizmą, nominalizmą, markiavelizmą, esencializmą, primordializmą, pragmatizmą ir konservatizmą. Didžiausias atlikto tyrimo netikėtumas yra tai, kad šie tipologiniai vienetai leidžia suprasti ne tik istorines, bet ir politines

nagrinėjamų autorių pažiūras. Istorija šiuo atveju yra tik kitas politikos vardas. Kalbėdami apie istoriją, A. Brazauskas ir V. Landsbergis kalba apie politiką. Istorija nubrėžia jų politinės vaizduotės ribas. Teoriškai tai buvo žinoma iki R. Lopatos knygos. Tačiau tik po jos pasirodymo galime pamatyti lietuvišką istorinės refleksijos ir politikos suaugimo atvejį.

Viena didžiausių kliūčių nagrinėjant savo laiko politinius veikėjus – subjektyvizmas. R. Lopata visomis išgalėmis bandė išvengti šio mokslinio mąstymo trūkumo. Jis rėmėsi tik tuo, ką nagrinėjami autoriai yra pasakę savo raštuose. Jo nedomino, ką jie pasakytų šiandien, perskaitę jo knygą. Jis pasirinko hegelišką istorijos suvokimo perspektyvą – politinių veikėjų samprotavimai yra jų dvasios objektivacijos forma. Užrašyti teiginiai traktuojami kaip daiktai. R. Lopata analizuoja tik tai, kas dviejų garsiausių Lietuvos politikų jau pasakyta. Jeigu A. Brazauskas ir V. Landsbergis šiandien pateiktų naujų savo istorinių pažiūrų detalių, tai jau būtų kitos knygos pradžia. A. Brazausko ir V. Landsbergio požiūris nagrinėjamas remiantis tekstais, parašytais iki 2010 metų pradžios. Jeigu praleistas koks nors svarbus tekstas, galintis pakeisti nagrinėjamų autorių požiūrio į istoriją supratimą, tai galima traktuoti kaip rimtą recenzuojamos knygos trūkumą.

Knygos tyrinėjimas padalytas į erdvės ir laiko aspekto analizę. R. Lopatos žodžiais, įerdvinimą apibūdina „istorinės regioninės tipologijos, t. y. mėginimai apibūdinti buvusias civilizacines, kultūrinės, geopolitines (ne)priklausomybes“ (13 p.). A. Brazauskas ir V. Landsbergis vadovaujasi skirtingais Lietuvos kaip kultūrinės ir geopolitinės erdvės supratimais. Šalia to R. Lopata nagrinėja jų laiko sampratos skirtumus: „laikas abiems lyderiams yra sietinas su asmenine savosios vietos istorijoje refleksija ir identifikavimusi. Abu politikai turi jiems svarbius ir dominančius Lietuvos istorijos laikotarpius. Erdvinė istorijos dimensija padėjo suprasti geopolitines jų pažiūras, t. y. Lietuvos kaip politikos subjekto konstravimą erdvėje. Laiko dimensija padeda suprasti A. Brazausko ir V. Landsbergio asmenines

preferencijas“ (50 p.). Tai rizikingas, bet intriguojantis sumanymas. Istorinis tyrimas pačia savo prigimtimi yra laiko tyrimas. R. Lopata daugiau dėmesio skiria erdvei.

Kai kuriais atžvilgiais jo tyrimo rezultatai gali būti apibūdinti kaip netikėti. A. Brazauskas pristatomas kaip daug artimesnis konservatyvaus politinio mąstymo tradicijai, negu V. Landsbergis. Tai ypač gerai rodo jų požiūrio į religiją skirtumai. A. Brazauskas artimesnis katalikybei, negu V. Landsbergis. R. Lopata nesako, kad V. Landsbergis abejingas katalikybei, bet šio politikto požiūrį į religiją jis apibūdina kaip instrumentinį, pagrįstą politiniais sumetimais. Netikėta yra ir tai, kad A. Brazauskas pristatomas ir kaip didesnis tautinės valstybės idėjos šalininkas, negu V. Landsbergis. R. Lopatos žodžiais, „A. Brazauskas yra daug didesnis nacionalistas negu V. Landsbergis“ (66 p.). Pastarasis suvokia tautinės valstybės idėjos prasmę, tačiau kartu labai žavisi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) „valstybės tautos“ idėja: „V. Landsbergiui pirmiausiai rūpi politinės lietuvių tautos ribos. Jis Lietuvą supranta kaip ženklą ir vardą, po kuriais gali būti padėtas skirtingas kultūrinis turinys. Šį požiūrį gerai iliustruoja jo vartojamas „įvardijančios tautos“ terminas. V. Landsbergiui svarbu, kad Lietuva išliktų „įvardijančia tauta“ nepriklausomai nuo jos kultūrinio tapatumo požymių“ (68 p.). Politinės minties istorikai turi susidomėti R. Lopatos pastebėjimu apie V. Landsbergio istorinių pažiūrų nominalizmą ir A. Brazausko realizmą. Gaila, kad šis pastebėjimas liko tik kaip įvadas į tikrai įdomią temą.

R. Lopata paskutinį dešimtmetį daugiau pažįstamas ne kaip istorikas, bet kaip tarptautinių santykių specialistas. Jo recenzuojama knyga rodo jo dideles simpatijas geopolitikai. Būtent tai sąlygoja erdvės dimensijos pranašumą prieš laiką. Pastarojo matmens analizė yra kiek fragmentiškesnė, be didesnės teorinės intrigos. Analizuodamas geopolitinius V. Landsbergio istorinių pažiūrų aspektus, R. Lopata užčiuopė mums visiems aktualų klausimą. V. Landsbergis blaškosi tarp dviejų – tautinės valstybės ir „valstybės tautos“ – idėjų. Tačiau tai nėra vien tik jo asmeninis blaškymasis. Tai visos dabartinės Lietu-

vos kultūrinio ir politinio blaškymosi atspindys. A. Brazauskas savo geopolitine vaizduote gerokai nusileidžia V. Landsbergiui. R. Lopatos žodžiais, „V. Landsbergio geopolitinių ieškojimų apmąstymas yra aktualus mūsų dabartinės užsienio politikos uždavinys. Būtina rasti atsakymus į daugelį jo iškeltų geopolitinių klausimų“ (67 p.). Nuo atsakymų į V. Landsbergio iškeltus geopolitinius klausimus priklauso dabartinės Lietuvos ateitis.

R. Lopatos pateikta V. Landsbergio geopolitinių pažiūrų analizė rodo, kad mes šiuo metu jau nebetelpame tautinės valstybės idėjos rėmuose, bet kol kas nerandame, kas ją galėtų pakeisti. Bandome sugrįžti prie LDK laikų „valstybės tautos“ idėjos, tačiau vis aiškiau suvokiame, kad ji prieštarauja tautinės valstybės idėjai. A. Brazausko ir V. Landsbergio karta mums palieka neišspręstą klausimą ir prieštaravimą. V. Landsbergis sukūrė išpūdingą istorinės ir geopolitinės minties laboratoriją, turinčią surasti atsakymą į šį sudėtingą klausimą. Susidaro išpūdis, kad sugrįžome į XIX a. pradžią. Tuomet nuo LDK laikų „valstybės tautos“ idėjos buvo pereita prie „tautinės valstybės“ idėjos. Dabar susiduriame su dviejų viena kitą pakeitusių idėjų prieštaravimu. R. Lopatos knyga baigiasi pačioje įdomiausioje vietoje. Nauja Lietuvos politikų karta turi ieškoti atsakymo į A. Brazausko ir V. Landsbergio iškeltus klausimus.

ALVYDAS JOKUBAITIS